

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Tematizace strachu v osobních a narativních pramenech z období
třicetileté války

Bc. Kristýna Dohnalová

Konzultantka: PhDr. Radmila Prchal Pavlíčková, Doc.

Olomouc 2024

Obsah	
Úvod	3
Způsoby nepřímého zachycení strachu	8
Strach z vojska při bližším kontaktu	11
Závěr	21
Seznam pramenů a literatury	22
Resumé	24

Úvod

Předložená práce je sondou do zachycení emocí vyplývajících z válečné doby lidmi z různých majetkových, konfesních a sociálních rovin, a to v pramenech osobní a narativní povahy, které pocházejí z období třicetileté války a danou dobu reflektují. Metodologicky vychází z přístupu Hanse Medicka a Benjamina Marschke publikovaného v práci *Experiencing the Thirty Years War*,¹ v níž na velkém výčtu pramenů, především narativní povahy, poukazují na různosti zkušenosti třicetileté války.

Cílem práce je zkoumat reflexi prožití války jednotlivcem a klást důraz na důležitost tohoto poznání pro ucelené pochopení válečné doby. Výzkum vnímání válečné zkušenosti současníky je důležitý pro chápání dané doby, dopadů válečných útrap na obyvatele země a pro náhled do vnitřního světa lidí žijících v první polovině 17. století. Prožitím třicetileté války a jejím vlivem na život obyvatele měst se ve své práci *Měšťan a šelma*² věnuje Jan Kilián. Kilián však především analyzuje prožitek války to, čím vším lidé trpěli, a jak se k těmto útrapám stavěli. Medick a Marschke, přestože tuto linii analýzy také sledují, se věnují také tomu, jakým způsobem jednotlivci tyto prožitky popisují. Zájem o reflexi války jednotlivcem je vyšší u moderních válek, především u první a druhé světové války. Z konfliktů starších historických období se do popředí dostává právě zkoumání reflexe války třicetileté. Práce se věnuje především způsobu, jakým autoři pramenů psali o jednotlivých problémech a strastech. Kvůli tomuto zaměření se práce pouze dotýká věcí, které jednotlivé autory v rámci vymezených okruhů potkaly, a popisu toho, co přesně se dělo. Větší důraz práce klade na využití slovní zásoby při sdělování emocí, tomu, jaké emoce sdělovali, zda je někteří autoři popisovali jinak než druzí. Otázky, jimiž se v práci zabývám, jsou: jaká témata v souvislosti se strachem autoři v jednotlivých pramenech reflektují, vyjadřují v pramenech své emoce, je skupina autorů či typ pramene, v němž se zachycení emocí vyskytuje více či méně a jakými způsoby jednotlivci své pocity v pramenech popisují.

Jelikož jednou z hlavních emocí, která provází zachycení války ve zkoumaných pramenech, je strach, je tato studie věnovaná právě jemu. Strach, který vychází z válečné zkušenosti, byl historiky zachycen především při zkoumání moderních dějin. Nejvíce zpracovaný je

---

¹ MEDICK, Hans – MARSCHKE, Benjamin: *Experiencing the Thirty Years War. A Brief History with Documents*. Boston – New York 2013.

² KILIÁN, Jan: *Měšťan a šelma. S vojskem ve městě za třicetileté války*. Praha 2022.

vztah strachu a světových válek.³ Strachem v dějinách starších se zabýval například Georges Lefebvre,⁴ jež se ve své práci zkoumá strach a rok 1789, nebo francouzský historik Jean Delumenau, který se věnuje této emoci ve spojení s čarodějnictvím a různými rituály.⁵ V prvních dvou dekádách 21. století však došlo k tzv. emočnímu obratu⁶ a emoce začaly být více zkoumány napříč různými vědními obory.

Ve studii je zkoumáno celkem devět pramenů, které jsou osobní a narativní povahy, zachycují období třicetileté války nejméně třemi lety a jsou editované. Jedná se o prameny známé, které byly mnohokrát zkoumány z různých perspektiv. V práci s nimi je však poprvé využit pohled na zachycení emocí a na válečnou zkušenost jedince doby třicetileté války. Použití pramenů od autorů z různých sociálních okruhů, tj. od příslušníků vyšší, nižší šlechty i měšťanů, cílilo na poukázání na společné zkušenosti prožití války.

V práci byly zkoumány následující prameny. Korespondence Kateřiny ze Žerotína rozené z Valdštejna zpracovaná ve dvousvazkové edici,⁷ v níž se nachází pouze dopisy odchozí. V této edici lze sledovat její starost o hospodářství jak v jejím vlastnictví, tak ve vlastnictví jejích bratrů. Krom toho je zde patrná obava z vývoje války, dopadů náboženských změn na ni i její blízké. Kateřina také často píše o zdraví svém, manželovu i svých dalších blízkých osob. Hojně si dopisovala se vzdálenějšími příslušníky její rodiny a rodiny jejího manžela. Zároveň udržovala kontakt s dalšími představiteli české šlechty, které podle dobového úzu či reálného příbuzenského vztahu nazývala *tetou*, *strýcem* či *švagrem*.⁸ Častými adresáty jejích dopisů jsou také poddaní v panství Brandýse nad Labem. Dopisy, jež jsou v edici zahrnuty, pocházejí z let 1631 až 1635, vyjma roku 1632, což byla doba pobytu Kateřiny ze Žerotína a Karla staršího ze Žerotína ve Vratislavi. Psaní z pozdějších let edice pak pocházejí z území Moravy, především Přerova. V období zachycených dopisů byli Karel i Kateřina již poměrně pokročilého věku, v roce 1631 jim bylo šedesát šest a šedesát sedm let.

---

³ Jako příklad zaměření se na pocit strachu ve světových válkách zde uvádím sborník prací: PETRÁŠ, Jirí (ed.): *Hrdinství, statečnost, strach. Sborník příspěvků z konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 4. května 2007*. České Budějovice 2008. Tento sborník se ve hned ve svém prvním příspěvku zaměřuje na strach, který zažívali vojáci bojující v československé zahraniční armádě.

⁴ LEFEBVRE, Georges: *La grande peur de 1789*. Paříž 1931.

⁵ DELAMENAU, Jean: *Strach na západě ve 14.–18. století. I*. Praha 1997.

⁶ ŠVARÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Dějiny emocí: nové paradigma ve studiu historie*. In.: *Český časopis historický*, 2016, roč. 114, č. 2, s. 292.

⁷ DVORSKÝ, František Ivan (ed.): *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Vladštejna. I. Dopisy z roku 1631 a 1633*. Praha 1894. DVORSKÝ, František Ivan (ed.): *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Vladštejna. II. Dopisy z roku 1634 a 1635*. Praha 1895.

⁸ DVORSKÝ, F. (ed.): *Listy I.*, s. 1.

Dopisy Karla staršího ze Žerotína byly edičně zpracovány Noemi Rejchrtovou.⁹ Karel udržoval korespondenci jak s rodinnými příslušníky, představiteli české i moravské šlechty, přáteli, poddanými, tak s vládci Českých zemí. V jeho dopisech převažuje zaměření na politické dění Čech a Moravy. Krom toho se v listech hojně zabývá řízením držav a správou svých poddaných. Často si dopisoval také s členy své rodiny, se svými dcerami, švagry i vzdálenými příbuznými. Edice zahrnuje dopisy z let 1578 až 1636, poslední Žerotínův dopis byl napsán jen den před jeho smrtí. V edici se nachází 180 Žerotínových dopisů a 7 příloh.

Edici korespondence Polyxeny Lobkovické z Pernštejna a Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic zpracoval Pavel Marek.¹⁰ V edici se nachází 175 dopisů, které až na jednu výjimku pochází z let 1618–1627. Manželé se ve své korespondenci krom témat, které tato práce sleduje, hojně vyjadřují ke svému zármutku nad odloučením z důvodu Zdeňkovy služby u císařského dvora. Častým tématem jsou také hospodářské záležitosti jednotlivých panství, věci finanční, pozdravy od přátel a přátelům, zmínky o pomoci rozličným osobám, starost o jejich syna a tak dále. Velmi zastoupeným tématem v dopisech od Lobkovic je život na císařském dvoře, poznámky o cestách císaře, audiencích a lidech, oba manželé si pak vyměňují zprávy o tom, s kým byli seznámeni či strávili čas večeří.

Listy Zuzany Černínové z Harasova mimo jiné s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic jsou zpracovány ve dvou edicích. Edici dopisů Zuzany Černínové zpracoval František Dvorský¹¹ v osmdesátých letech 19. století. V edici převažují dopisy jejímu nejstaršímu synu, Humprehtu Janovi. Dalšími příjemci dopisů jsou její příbuzní, například Heřman Černín, i její poddaní a správci jejich statků. V dopisech je hojně zastoupena starost o zdraví své rodiny a o děj v jednotlivých hospodářstvích. V dopisech Humprehtovi je časté poučování ve věcech finančních a cestovních. Korespondenci mezi Zuzanou a Humprechtem Janem edičně zpracoval Zdeněk Kalista.¹² V dopisech je kromě sledovaných témat značně zastoupena starost matky o synovo vzdělání a zdraví. Častým předmětem dopisů jsou také záležitosti správy hospodářství a naléhání na Humprehtův návrat z kavalírské cesty.

---

⁹ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*. Praha 1982.

¹⁰ MAREK, Pavel (ed.): *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. České Budějovice 2005.

¹¹ DVORSKÝ, František (ed.): *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*. Praha 1886.

¹² KALISTA, Zdeněk (ed.): *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem z Chudenic*. Praha 1941.

Edice dopisů Šťastného Václava Pětipeského zpracovaná Miroslavem Žitným.¹³ Edice se skládá ze dvou svazků. První svazek zahrnuje léta 1600–1610 a druhý 1611–1621. Do zkoumaného období náleží pouhými třemi roky, 1618–1621. Častým předmětem korespondence Pětipeského jsou rodinné a hospodářské záležitosti. Ve zkoumaném období v editovaných dopisech převažují záležitosti hospodářské a vojenské.

Deník šlechtice Adama mladšího z Valdštejna, který byl edičně zpracován Petrem Mařou a Marií Koldinskou.¹⁴ Deník zabírá časový rozsah 1602–1633, avšak mnoho let v něm chybí. Pro tento výzkum nejznatelnější je nedochování deníků z let 1617 až 1629. Ani poté však nejsou deníkové záznamy kompletní. Dalšími chybějícími roky jsou 1630 a 1632. Valdštejn v deníkových zápisech nejvíce zaznamenal otázku jeho reprezentace, jež se odráží především v osobách, s kterými stoloval. Jeho zápisy jsou velmi strohé, většinou nepíše o svém rozpoložení či svých názorech.

Paměti Mikuláše Dačického z Heslova byly edičně zpracovány do dvou svazků Antonínem Rezkem.¹⁵ Pramen je napsaný šesti autory a zachycuje Kutnou Horu napříč několika staletími. Mikuláš Dačický je autorem části pamětí zachycující rozmezí let 1574–1626, zároveň předchozí části sjednotil do jedné paměti.¹⁶ Část pramene, která je využita v této práci, zachycuje léta 1618–1626. Edice pramene je rozdělena na patnáct částí, které jsou řazeny podle autora a časoprostoru, který obsahují. Mikuláš Dačický je autorem části třináct (1575–1626), která pojednává o tematice české i zahraniční, čtrnáct (1577–1626), navazující na předchozí část, avšak dopsanou později, a patnáct (1574–1626), jež se dotýká především problematiky kutnohorské, je nejobsáhlejší a v edici představuje druhý svazek. Kromě pokračování v pamětech svých předků psal Mikuláš také poezii, roku 1620 dopsal sbírku *Prostopravda*.¹⁷ Dačického Paměti sloužily jako kronika města Kutné Hory, jsou v nich uvedeny svatby, úmrtí a narození obyvatel města, občas také okolí, a popsány události, které město a jeho obyvatele ovlivňovaly.

Paměti krupského měšťana Michela Stüelera edičně zpracoval Jan Kilián.¹⁸ Paměti pokrývají rozmezí let 1629–1649 vyjma roku 1633. Stüeler si vedl paměti většinu svého života,

---

¹³ ŽITNÝ, M. (ed.): *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku. Z let 1600–1610*. České Budějovice 2015. a ŽITNÝ, Miroslav (ed.): *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku. Z let 1611–1621*. České Budějovice 2016.

¹⁴ KOLDINSKÁ, Marie - MAŘA, Petr (eds.): *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*. Praha 1997.

¹⁵ REZEK, Antonín (ed.): *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Svazek první*. Praha 1878. REZEK, Antonín (ed.): *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Svazek druhý*. Praha 1880.

¹⁶ REZEK, A.: *Úvod*. In.: REZEK, A. (ed.): *Paměti. Svazek první*, s. LXIII.

¹⁷ Tamtéž, s. LI.

¹⁸ KILIÁN, Jan (ed.): *Paměti krupského měšťana Michela Stüelera (1629–1649)*. Teplice 2013.

nejspíše od roku 1615 až po rok 1656. Obsah nedochovaných částí Stüelerových pamětí můžeme poznat v tzv. Weinerově kronice, psané „[...] zpočátku jezuitským odchovancem Johannem Wagnerem, jemuž byl pro všechny uvedené roky primárním zdrojem.”¹⁹ Stüeler si kromě záležitostí spojených s válkou do pamětí zaznamenával svatby, smrt i narození měšťanů Krupky i některých lidí z okolí. Krom toho psal také o záležitostech kmotrovství, pohřbů, městské rady, výprav za vrchností a věcech hospodářských.

Kronika Mladé Boleslavi napsaná Jiřím Bydžovským byla edičně zpracována Zdeňkem Kamperem.²⁰ Kronika začíná dějinami města, jehož založení klade Bydžovský do roku 973,²¹ a končí rokem 1653. Bydžovský v kronice píše o důležitých privilegiích i některých záležitostech státu. Ve zkoumaném období píše jak o věcech Mladé Boleslavi, tak i o věcech exulantů a zážtících, kterými prošel během svého exilu. Ze záležitostí Mladé Boleslavi píše například o úmrtích, narozeních měšťanů a o věcech správy města.

---

¹⁹ KILIÁN, J.: *Úvod*. In.: KILIÁN, J. (ed.): *Paměti*, s. 46.

²⁰ KAMPER, Zdeněk (ed.): *Kronika mladoboleslavská od mistra Jiřího Bydžovského sepsaná*. Mladá Boleslav 1935.

²¹ KAMPER, Z. (ed.): *Kronika*, s. 18.

Způsoby nepřímého zachycení strachu

V této kapitole se zaměřím na způsoby zachycení strachu jako takového. Ten se v pramenech objevuje jako explicitně pojmenovaný stav psychiky, ale také jako projevy tohoto stavu, které jsou v dokumentech přítomny. Cílem této kapitoly je ukázat, v jakých podobách se strach objevuje ve zkoumaných pramenech.

Jedním z projevů strachu ve zkoumaných pramenech je pláč, který se však objevuje pouze v korespondenci Lobkovického páru. V dopise z 6. srpna 1618 píše Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic Polyxeně o tom, že mu tento její stav rmoucení se a pláče byl sdělen členem řádu kapucínů, jenž u ní pobýval. Snaží se ji však v této době uklidnit a povzbudit: „*Moje královno, škodí Vám to. Buďte nadále tak odvážná jako doposud. Věřte mi, Bůh Vás neopustí.*”²² Tento typ povzbuzení, totiž snaha o ukotvení a uklidnění ve víře v Boha, je v korespondenci i v pamětech této doby velmi častý. V dopisech se často vyznání k víře, poděkování a odevzdání aktuálních problémů do Božích rukou nachází na jejich počátcích a koncích. V první z uvedených možností to většinou bývá v souvislosti se zdravotním stavem autora, příbuzných a přátel. V druhé se pak často jedná o svěřeni adresáta pod Boží ochranu. V uvedeném úryvku z dopisu se pohybujeme v jeho prostřední části. Korespondence Lobkovického páru se však vyznačuje přítomností odevzdání sebe i svých problémů Bohu v celé jejich délce. Odevzdání a modlitby za ulehčení válčených útrap se však nachází také v dalších pramenech, zejména v dopisech. Při většině obyvatel věřících v křesťanského Boha, ať už byli katolického či evangelického vyznání, není toto odevzdávání problémů nijak zarážející. Naopak byla tato forma vypořádání se se strachem, obavami a dalšími těžkostmi velice častá.

Strach umocňovaly také přesuny armád a vpády do Českých zemí, které byly sledovány i autory zkoumaných pramenů. Zprávy o pohybech vojsk tvoří jednu z hlavních složek korespondencí, menší roli pak hrají v případě pamětí, deníků a kronik. V případě Stüelera, Bydžovského a Dačického byly vpády a přesuny vojáků sledovány především v okolí měst, v nichž žili, na tuto problematiku se práce upozorní v kapitole Strach z vojska při bližším kontaktu. V deníkových záznamech Adama mladšího z Valdštejna jsou sice v několika případech vpády cizích vojsk zaznamenány,²³ nicméně dovídáme se o nich pouze s konstatováním, že se jedná o zlé noviny.

---

²² MAREK, P. (ed.): *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 167.

²³ Jedná se například o záznam z 4. listopadu 1631: „*Dnes přišly zlé noviny, že se nepřítel přes hory přepravil a že střelbu sebou má.*” In.: KOLDINSKÁ, M. - MAŤA, P. (eds.): *Deník rudolfinského dvořana*, s. 320.

Například v zápisu z 25. dubna 1631 píše: „[...] *zlých novin neubejvá.*”²⁴ Z toho konstatování není možné vyvodit mnoho informací o tom, jaké emoce Valdštejn v tu chvíli prožíval. Snad jen, že tyto vpády a přesuny nepovažoval za příznivý vývoj situace. V tomto se Valdštejnův deník pohybuje v mezích daného typu pramene, jimiž jsou právě tato zkratkovitá vyjádření. Záznamy, z kterých se dá o pocitech lidí vyvodit více, nám poskytuje např. Polyxena Lobkovická v korespondenci Zdeňkovi Popelu z Lobkovic z 25. července 1626.²⁵ V tomto dopise naznačuje Zdeňkovi strach, který panuje v Čechách před Mansfeldovým vojskem. Polyxena sama se obává především o osud jejich jediného syna, Václava Eusebia, pokud by byl zajat nepřáteli. Vyslovuje myšlenku, že by Václav pravděpodobně nebyl zabit, ale byla by mu vnucena protestantská, dle dobového katolického výkladu kacířská, víra, což by ve svém důsledku vedlo k nespasení jeho duše. Tento osud mohl být považován za horší, než smrt, neboť při zabití při zůstane u katolické víry, by byla jeho duše spasena.

Častým projevem strachu z vojsk jsou přesuny do bezpečnějších míst. K tomu se uchýlili Žerotínští v listopadu 1631, kdy před hrozbou švédského vojska odjeli z Brandýse nad Orlicí do Slezska, kde bylo bezpečněji. O přesunech šlechticů v důsledku pohybů vojsk píše také Polyxena Lobkovická z Pernštejna, když Zdeňkovi píše o přesunu rodiny pána z Opersdorfu, který své manželce vzkázal: „[...] *aby se ihned odebrala i se svými dětmi do Drážďan.*”²⁶ Útěk, buďto pouze z místa ohrožení na místo, u něhož byla větší šance na to, že se ubrání, nebo do bezpečnějšího prostoru, byl častou odpovědí na strach z vojska, které se mělo pohybovat ve směru daného města či panství, jak můžeme vidět na konci výše uvedeného oznámení Polyxeny, kdy přechází k informacím o pohybu vojsk Petra Arnošta z Mansfeldu a Gábora Bethlena ve Slezsku, od nichž se očekává vpád na Moravu a odtud do Čech. Kvůli hrozbě tohoto vpádu probíhal přesun některých šlechticů mimo Čechy. Ať už do zmíněných Drážďan, nebo do Vídně.

Útěk lidí jako projev strachu z vojska byl často zaznamenán jak v pramenech ze šlechtického prostředí, tak i v dokumentech pocházejících z prostředí měšťanského. O útěcích ze strachu před vojskem psal v pamětech například Michel Stüeler. Ten v zápisu z 4. listopadu 1642 píše o císařském vojsku, které se na dva dny ubytovalo v Krupce. Kvůli strachu, které vojsko způsobovalo, odešli Stüelerovi na dva dny a dvě noci do lesa.²⁷ Strach, který působili vojáci měšťanům, a nebezpečí, které představovala procházející vojska, byly v několika případech řešeny

---

²⁴ Tamtéž, s. 309.

²⁵ MAREK, P. (ed.): *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 482.

²⁶ Tamtéž, s. 489.

²⁷ KILIÁN, J. (ed.): *Paměti*, s. 487.

umístěním salvy guardie. Salva guardia byla vojenskou ochranou, kterou si mohli měšťané sami vyžádat, aby je chránila před nájezdy a loupením vojáků.²⁸ Ochranu poskytovalo jak vojsko císařské, tak vojska nepřátelská. Docházelo také k tomu, že pod jednu salvu guardii spadalo vícero měst či vesnic, kterým vznikala závazek přispívání na výživu ochránců.²⁹ Navzdory umístění salvy guardie však v mohlo nadále docházet k nájezdům a obírání obyvatel lokality.

Další z nepřímých způsobů vyjádření strachu pochází z korespondence Karla staršího ze Žerotína z 5. dubna 1632 a je jím frazém: „*až vlasy vzhůru vstávají.*”³⁰ Karel se tímto ustáleným slovním spojením vyjadřuje k dění, které na jaře 1632 probíhalo v Čechách a v Praze, kde v tu dobu přebývalo vojsko švédského krále Gustava Adolfa II.

Jednotlivé osoby v pramenech přistupují k vyjádření a popisu strachu různými více i méně přímými způsoby. Karel starší ze Žerotína užívá frazémy a Lobkovický pár spíše než o pojmenování emocí píše o jejich projevech. Častým projevem strachu z vojska byl útěk, který se objevuje hned v několika pramenech. Strach z vojska je také znatelný z odevzdávání situace do Božích rukou, což fungovalo jako forma vyrovnání se s touto emocí a s nejistotou doby.

---

²⁸ POOR, Jiří: *Salva guardia*. In.: POOR, Jiří (ed.): *Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů. Výběr prací členů a přátel společnosti*. Aš 2018, s. 66.

²⁹ To je doloženo například v případě Krupky, kam byla umístěna salva guardia v dubnu 1632. Na chod salvy guardie zde přispívali obyvatelé blízkých Vrchoslavic a Sobědruh. In.: KILIÁN, J. (ed.): *Paměti*, s. 179.

³⁰ REJCHRTOVÁ, N. (ed.): *Karel starší ze Žerotína*, s. 361.

Strach z vojska při bližším kontaktu

Strach a pocit nebezpečí působili vojáci svou samotnou přítomností v blízkosti panství, statků a měst. K tomuto strachu měli autoři pramenů zajisté důvod, neboť se k nim buďto dostaly informace o chování vojáků na jiném území, nebo byly tomuto teroru sami vystaveni. Jak píše ve své kronice k roku 1619 Mikuláš Dačický z Heslova,³¹ v Čechách se ve válečné době děly nejen na statečích loupeže, okrádání lidí, které ne vždy skončilo pouze u oloupení. Tyto loupeže velmi často provozovali vojáci. Důvody, které měli pro páchaní násilí na civilních obyvatelích, mohly být různé. Jan Kilián v knize *Měšťan a šelma* uvádí ostrakizaci vojáků ze strany civilistů, kteří je považovali za parazity žijící z jejich práce. Jelikož si vojáci tohoto opovržení od civilistů byli vědomi, neměli nejspíše potřebu, chovat se podle jejich pravidel. Dalšími důvody mohla být frustrace vojáků spojená s vysokým požíváním alkoholu, vysoká mobilita a špatné životní podmínky. Frustraci si poté vojáci vybíjeli na bezbranných obětech.³² Cílem této kapitoly je poukázat na to, jak autoři popisují opáření, která kvůli strachu z vojska jednotlivci podnikali, a jaké důvody k tomu měli. Dále bych chtěla zjistit, jaké prostředky používali pro vyjádření emocí v případě blízkosti projíždějících uskupení vojáků.

Nejprve bych ráda poukázala na důvody, které vedly ke strachu před blízkostí vojska. Jak již bylo napsáno výše, důvody se mohou rozdělit do dvou skupin. První z nich je pověst, kterou si vojsko vybudovalo. Toto odůvodnění strachu či činů z něj plynoucích se v dokumentech objevuje méně. Píše o něm například Zuzana Černínová z Harasova v dopise neznámému příteli datovaném 26. července 1636. V něm uvádí jako důvod svého znepokojení zprávy o Polácích, kteří by měli táhnout skrze České království a kteří měli být podle těchto informací ukrutní a nevázaní. Vlivem této zprávy začala Černínová uvažovat o přesunu na bezpečnější místo.³³ Další z osob, které psaly o pověsti vojáků, je Kateřina ze Žerotína rozená z Valdštejna. V korespondenci z 8. května 1631 s Marií hraběnkou z Hodic a svým mladším bratrem, Petroldem z Valdštejna, zpravuje své blízké o situaci ve Slezsku. Tam se v této době začaly šířit zvěsti o povaze císařského vojska, které by se mohlo dát na Vratislav: „[...] jaký hrozný věci páchá, bere, loupí, pálí a s lidmi lehkovážně zacházejí [...]”³⁴ Tato charakteristika vojska vedla až ke strachu jak o život, tak i o majetek, jenž Žerotínští ve Vratislavi vlastnili.

---

³¹ REZEK, A. (ed.): *Paměti. Svazek druhý*, s. 189.

³² KILIÁN, J.: *Měšťan a šelma*, s. 156.

³³ DVORSKÝ, F. (ed.): *Zuzana Černínová z Harasova*, s. 46.

³⁴ DVORSKÝ, F. (ed.): *Listy I*, s. 58.

Druhou a více zastoupenou skupinou odůvodnění strachu z blízkosti vojsk je zkušenost, kterou obyvatelé Českých zemí získali z předchozích interakcí s vojáky. Ta byla až na jednu výjimku, o níž bude více psáno níže, negativní. Většinou procházející vojáci okrádali lid, od kterého následně požadovali různě vysoký obnos peněz jako výpalné. Ani odevzdání tohoto poplatku ovšem vždy nezabránilo vojsku v dalším plenění města, vsi či panství. Tak tomu bylo i v případě Krupky, kam přišli vojáci 13. listopadu 1631. Po vyplacení města padesáti říšskými toлары vykradli zdejší kostel Nanebevzetí Panny Marie, z něhož si odnesli šatstvo, jež bylo ukryto na kůru.³⁵

Lidé měli špatnou zkušenost s vojskem mj. skrze nájezdy vojáků z blízkosti, obírání a ničení majetku. Zmínky o tomto chování vojska najdeme ve všech pramenech. Jedním z možných příkladů tohoto problému je list Zuzany Černínové z Harasova svému nejstaršímu synu, Humprechtu Janovi, z 22. prosince 1645. V něm Černínová popisuje toulání nepřítele po Českém království a také píše o císařském vojsku, které ji den před tím okradlo o 7 volů.³⁶ Okrádání mělo za následek strach z další blízkosti vojska, které by se mohlo těchto činů dopustit. Obírání lidu o chovná a hospodářská zvířata vedlo k strádání ve stravě, které mohlo vést až k strachu o životy poddaných. V třicetileté válce zemřelo více civilistů než vojáků, většina z nich zemřela následkem epidemií nemocí, ale také hladem a podvýživou.³⁷ Okrádání se však ne vždy dělo pouze z iniciativy vojska. V pramenech ojedinělým případem je krádež hus a slepic ve vsi Hole, o níž píše v korespondenci z 3. listopadu 1618 Eva Pětipeská z Údrče Šťastnému Václavu Pětipeskému z Chýš a Egrberku. Podle tohoto dopisu dne 2. listopadu 1618 poddaný Žofie Albínky z Helfenburku, abatyš kláštera svatého Jiří na Pražském hradě, Jiří Buzín „[...] *jest nabral nákých vojáků a s nima na Holi přijel, a tak sobě tam neuvážlivě s nima požíval, mým poddaným husy, slepice brali [...]*.”³⁸ V pramenu není uvedeno, zda bylo vojákům za pomoc při obírání obyvatel Hole zapláceno, či si ponechali část kořisti.

Krom okrádání a plundrování je často uvedeným činem vojsk také vypalování měst, vsí nebo lesů. K zapálení mohlo dojít jak plánovaně, tak neplánovaně. K neplánovanému zapálení města došlo například v případě Hradiště nad Jizerou. To datuje Jiří Bydžovský k 18. květnu 1639, kdy dle jeho slov oddíl švédského vojska, které v Hradišti nad Jizerou pobývalo, znenadání město zapálil a sám si způsobil velkou škodu.³⁹ Strach z možného zapálení města blízkým vojskem, byl

³⁵ KILIÁN, J. (ed.): *Paměti*, s. 157.

³⁶ DVORSKÝ, F. (ed.): *Zuzana Černínová z Harasova*, s. 69.

³⁷ MEDICK, H. - MARSCHKE, B.: *Experiencing the Thirty Years War*, s. 110.

³⁸ ŽITNÝ, M. (ed.): *Korespondence Šťastného Václava*, s. 563.

³⁹ KAMPER, Z. (ed.): *Kronika*, s. 239.

používán také jako donucovací prostředek pro placení kontribucí. O vypalování míst píše také Jindřich Hýzrl z Chodů. Ten v kapitole o moravském tažení roku 1619 popisuje rozhodnutí vojska ustoupit do Břeclavi a při svém ústupu za sebou vše zapálit. „*Začali jsme hned s jedním krásným zámekem [...], úplně nově postaveným [...]* pak bylo všechno v okruhu sedmi mil vypáleno a zničeno [...]”⁴⁰ Vypalování tedy mohlo sloužit také jako svého druhu obrana před nepřátelským vojskem, kterému bylo tímto činem omezeno území, z něhož by mohlo čerpat potravu a finance. Jednalo se však o dvojsečnou zbraň, neboť si tak omezili prostor pro čerpání dávek také vojáci, kteří k tomuto opatření přistoupili. Dalším možným odůvodněním vypálení města, hradu nebo zámku mohla být jeho strategická poloha, pro kterou by mohl být využit jako opěrný bod nepřítele při útoku na vojska druhé strany.

Před výše uvedenými činy vojsk se jednotlivé osoby uchýlovaly k různým opatřením. Mezi ta patřil odjezd na bezpečnější místo. K tomuto činu se odhodlávala také Zuzana Černínová z Harasova. Píše o tom nejmenovanému příteli v listu z 26. července 1636. V něm uvádí, že se oblastí nese obava z Poláků, kteří by snad měli táhnout přes Čechy. Dodává, že jsou podle této zvěsti ukrutní a nevázaní. Svého přítele v této věci žádá o radu, zda má spolu s dětmi zůstat na statku nebo odjet, pakliže by na statku nemělo být bezpečno.⁴¹ Strach v tomto případě vyvolala informace o možném, nikoliv potvrzeném, přesunu vojska přes Čechy. Spolu s touto informací se totiž nesla pověst, kterou vojsko vytvořilo svým chováním. Před vojskem se však nutně nemuselo odjíždět za hranice Českých zemí. Přesun často probíhal pouze mezi Čechy a Moravou, jak tomu bylo například v případě Johany ze Žerotína, manželky Adama mladšího z Valdštejna, o níž píše v zápise z 8. listopadu 1631: „*Dnes sem vypravil ženu svou s fůrami do Moravy a já sem jel do Milčína.*”⁴² V případě krupského měšťana Michela Stüelera nešlo ani o přesuny v rámci jednotlivých Českých zemí, ale v rámci měst, vsí a lesů v těsné blízkosti Krupky. V listopadu 1642 takto Stüeler spolu se svou rodinou strávil dva dny a dvě noci v lese ve strachu před vojskem, které ložirovalo v Krupce.⁴³ Po jejich návratu do Krupky však přišla zpráva o blízkosti dalšího švédského oddílu, kvůli němuž se ubytovali v Grundu,⁴⁴ což je v dnešní době Horní Krupka, městská část Krupky. Není tudíž příliš vzdálená bydlišti Stüelerových. Navzdory tomu i tento malý přesun hnaný strachem z vojska vyvolal větší pocit bezpečí. Tyto doklady o přesunech osob jako následek blízkosti vojsk svědčí o strachu, který lidé ve válečné době zažívali. Ačkoli v žádném z těchto záznamů není strach či jiná

⁴⁰ KUBEŠ, J. a kol. (eds.): *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů*, s. 275.

⁴¹ DVORSKÝ, F. (ed.): *Zuzana Černínová z Harasova*, s. 46.

⁴² KOLDINSKÁ, M. - MAŤA, P. (eds.): *Deník rudolfinského dvořana*, s. 320.

⁴³ KILIÁN, J. (ed.): *Paměti*, s. 487.

⁴⁴ Tamtéž, s. 491.

emoce explicitně uvedena, reakce na zprávy o blížícím se vojsku o její přítomnosti jasně vypovídá. Další z opatření před procházejícím vojskem bylo uschovávání cenných věcí. Tímto způsobem jednala například Kateřina ze Žerotína rozená z Valdštejna. K uschování věcí před vojsky častěji docházelo v případě kvartýrování vojska na panství.⁴⁵

V pamětních záznamech Michela Stüelera se vyskytuje v ostatních pramenech nezachycený způsob opatření před příjezdy vojsk. Jedná se o znepřístupnění cest jak vedoucích přímo do Krupky, tak i do okolí. Toto uzavření cest se v Stüelerových pamětech nejspíše vyskytuje z důvodu blízkosti hranic, ke kterým má většina ostatních autorů pramenů daleko. Záznamy o této činnosti se vyskytují napříč jedním desetiletím a jsou při nich také zapsána otevření cest v době, kdy jimi nehrozilo vojenské nebezpečí. To se stalo například 24. července 1635, kdy byly otevřeny cesty na Komáří hůrce a v lesích.⁴⁶ O zatarasení cest píše Stüeler například v záznamu z prvních tří říjnových dnů roku 1631, kdy „*Byly vykopány příkopy a zahrazeno tak, aby nemohl projet žádný rejtar.*”⁴⁷ Při zprávách o tomto znepřístupnění Stüeler používá výraz zasekání cest. Tím bylo vytváření umělých zátaras, v tomto případě se pravděpodobně jednalo o zátarasy z pokácených stromů. Dalším z možných způsobů uzavření cest bylo zrytí vozových cest, které byly následně zasypány kamením, aby se po nich nedalo jet.⁴⁸ K tomuto uzavření cest patrně nedocházelo jen z popudu obyvatel měst a vsí, ale i z nařízení vrchnosti či velení oddílů císařských vojsk, jak tomu bylo například v červnu 1640.⁴⁹ Stüeler v souvislosti s znepřístupnění cest nepíše o emocích z blízkosti vojska, pouze popisuje dění. Samotný akt uzavření cest však vypovídá o strachu vrchnosti či velení císařského vojska z přechodu nepřítele přes hranice do Českého království. Před vojsky se nechránila pouze Krupka, ale i další města. Například Kutná Hora najímala vojáky pro vlastní obranu, nařizovala opravu větších bran a zadržování bran menších. To značí strach městských konšelů z možného útoku vojska na Kutnou Horu, kvůli němuž se snažili město na tuto možnost připravit.⁵⁰

Způsoby vyjádření strachu z blízkosti vojsk byly různé. Řadí se mezi ně opatření, která byla uplatňována, a o nichž se píše výše. Další z možných ukazatelů na emoce, jež osoby prožívaly, jsou modlitby k Bohu. Toto vyjádření strachu se nachází v listu Humprechta Jana Černína z Chudenic z 3. listopadu 1645, adresovaném Zuzaně Černínové z Harasova. V psaní stojí: „*Já sem slyšel u nejvyššího Colloredy, že by (čehož, Bože, zachovej) nepřítel ku Praze táhnouti měl. Já se*

---

⁴⁵ DVORSKÝ, F. (ed.) *Listy II*, s. 19–20.

⁴⁶ KILIÁN, J. (ed.): *Paměti*, s. 265.

⁴⁷ Tamtéž, s. 151.

⁴⁸ Tamtéž, s. 199.

⁴⁹ Tamtéž, s. 399.

⁵⁰ REZEK, A. (ed.): *Paměti. Svazek druhý*, s. 184.

modlím, aby to tak nebylo, nebo vím, že byste ráčili dosti strachu najesti a mohlo by potom z toho (čehož, Kriste, pro svý svatý rány uchovej) Vašnosti škoditi."⁵¹ Černínová v 40. letech 17. století pobývala především v Praze. Tak tomu bylo i v listopadu 1645. V dopise Černín navíc píše o strachu, který Zuzana za třicetileté války zažívala a o němž mu psala. Modlitbou Černín odevzdává situaci vojska a Prahy Bohu. Toto odevzdání mohlo fungovat též jako povzbuzení pro adresátku o tom, že věc je v rukou Božích. Zároveň modlitba poukazuje na strach, který Humprecht prožíval.

Negativní emoce nešířilo vojsko pouze svým chováním na cestách a při nájezdech na vsi nebo města, ale také při svém pobytu ve městech či na panstvích. K pobytu ve městech mohla mít uskupení vojáků vícero důvodů. Prvním z nich byla jeho strategická důležitost, v kterémžto případě byla do města dosazována dlouhodobá či trvalá posádka, jež byla navyšována v době ohrožení. Ve městech ostatních pak fungovala tzv. *salva guardia*, stráž města, jež se skládala z jednoho a více mužů a jejíž úkol byl ochránit měšťany před nájezdy nepřátel.⁵² Obyvatelé města, v němž kvartýrovalo vojsko, měli krom zajištění ubytování povinnost vojáky a jejich doprovod vyživovat chlebem, masem a pivem a poskytovat slámu a krmivo pro koně. Ničím jiným vojsko nemělo své hostitele zatěžovat. Realita však odlišná. Vojáci často chtěli mít všeho dostatek a jejich požadavky mohly být až absurdní.⁵³ V této kapitole se zaměřím na to, jakým způsobem autoři pramenů popisují svou či cizí zkušenost s kvartýrováním vojska, jaké prostředky k tomuto popisu využívají a jakým způsobem se v jednotlivých zápisech projevil strach.

Kvartýrování vojáků, či strachu před touto možností, se v pramenech dotýká většina autorů. Pro některé z nich je však tato problematika aktuálnější než pro jiné. Nejvíce ubytování vojska a těžkosti, jež to provázely, popisují prameny z měšťanského prostředí. Měšťané navíc krom svého vlastního strachu mohli prožívat také strach kolektivní, tedy sdílenou obavu obyvatel města, která v tomto případě byla před vojskem a vojenskými útoky. Město mající hradby bylo ve společnosti vnímáno jako místo bezpečí, které poskytoval ochranný systém, avšak ve chvíli dobytí města se hradby měnily v nevýhodu a past, z níž často nebylo úniku.⁵⁴ Tyto prameny často poskytují líčení útrap, které měšťané zažívali od vojáků. Mikuláš Dačický z Heslova v zápise k roku 1622 píše o kvartýrování císařského vojska v městech Českého království: „[...] *nejsa nic užitečni, na něž k vychovávání jich obyvatelé téhož království berně a sbírky peněžité nemalé, vem kde vem, beze všeho svolení a nařízení sněmovního, sbírati a dávati museli s naříkáním; avšak tejš*

---

⁵¹ KALISTA, Z. (ed.): *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 51.

⁵² KILIÁN, J.: *Měšťan a šelma*, s. 72.

⁵³ Tamtéž, s. 80.

⁵⁴ HLAVÁČEK, Petr – HRDLIČKA, Josef – VYBÍRAL, Zdeněk: *Města a měšťané*. In.: BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost Českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 377.

lid vojenský nepřestává kde a jak mohli drancovali, sem i tam se projíždějíce."⁵⁵ Ze zápisu lze poznat negativní postoj, který měl Dačický vůči vojákům. Popisuje je jako někoho, kdo pouze vyjídá poddané, vyžaduje peněžní dávky, krade a loupí, kam přijde, a ještě k tomu k ničemu není. O krutosti vojáků, kteří k domáhání peněz či potravy často užívali násilí, píše i v zápise k 13. prosinci 1623. Tehdy vojáci, kteří kvartýrovali v Kutné Hoře, šacovali kutnohorské měšťany, a ty, kdo nechtěli dávat, bili, obírali a nechávali vsadit do vězení. Toto násilí a bezpráví bylo o to horší, že si podle líčení Dačického nebylo u koho na chování vojáků vůči měšťanům stěžovat.⁵⁶

Vojska kvartýrovala na jednom místě po různě dlouhou dobu. Délka pobytu vojska v jednom kvartýru mohla být kromě posunu války a pohybu do další bitvy ovlivněna také lokalitou. Jelikož se kvartýrující vojsko chovalo v podstatě „jako gigantický otesánek“⁵⁷ a město či ves i s okolím nejenže vyčerpávalo skrze kontribuce, dávky jídla pro lidi i zvířata, ale také podnikalo nájezdy jak do již zatíženého města či vsi, tak i do okolí, je pravděpodobné, že delší dobu vojáci trávili v lokalitě, která je byla schopna vyživit. V případě Mladé Boleslavi roku 1621 byly dvě kompanie ubytovány ve městě po dobu tří měsíců, a to od 23. srpna. K jejich odtáhnutí tudíž mělo dojít v polovině listopadu. Krom odevzdání financí v částce dvanácti tisíc zlatých museli obyvatelé v tomto čase zajišťovat obživu vojáků i jejich koní. K tomuto zajišťování museli dle Bydžovského sousedé přistupovat *skvostně a podle jejich [vojáků] vůle.*"⁵⁸ Zápis popisuje vyžadování dávek ve stravě podle požadavků vojáků. Je pravděpodobné, že k vyžadování docházelo pod pohrůžkou násilím. K násilnému chování ostatně docházelo i v tomto případě kvartýrování, kdy si vojáci počínali „*nezbedně i nenáležitě*“⁵⁹ a docházelo také k okrádání měšťanů. V roce 1623 pak u Mladé Boleslavi kvartýrovaly tři kompanie déle než dvacet týdnů. Kompaniím se od boleslavského kraje dostávalo tzv. kommissbrotu. Tato forma stravy však vojákům nepostačovala a vyžadovali od mladoboleslavských jině, blíže nespecifikované dávky.⁶⁰

Podstatně kratší dobu trávili vojáci v kvartýrech v Krupce. Zde dle Paměti Michela Stüelera trávili jeden až několik dní. I za tu krátkou dobu však vojska napáchala značnou škodu. Süelerův zápis z 4. listopadu 1642 popisuje dvoudenní pobyt císařského vojska ve městě, za nějž vojáci vypili množství vína a piva, plundrovali, spotřebovali část ovsu a obrali Stüelera o konve.

---

⁵⁵ REZEK, A. (ed.): *Paměti. Svazek druhý*, s. 210.

⁵⁶ Tamtéž, s. 235.

⁵⁷ VYBÍRAL, Z.: *Člověk ve válce*. In.: BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (eds.): *Člověk českého raného novověku*, s. 450.

⁵⁸ KAMPER, Z. (ed.): *Kronika*, s. 144–145.

⁵⁹ Tamtéž, s. 144–145.

⁶⁰ Tamtéž, s. 155.

Nadměrná spotřeba alkoholu nebyla u vojáků nijak neobvyklou záležitostí.⁶¹ O strachu, který měl Stüeler a jeho rodina před pobytem vojáků ve městě vypovídá jejich útěk do lesa, kde strávili dobu do odchodu vojáků.⁶² Odchod do lesa či do okolních vsí a měst byla reakce, ke které se Stüelerovi uchýlovali poměrně často. Nejspíše měla na tuto reakci vliv skutečnost příhraniční lokality Krupky, kolem níž procházela císařská vojska za hranice a vojska nepřátelská plenit České království. Dne 12. března 1640 byly v Krupce ubytovány kompanie vojska Hanse Christoffa Königsmarcka. Stüelerovi byl přidělen lajtnant, který v domě „*dost zle hospodařil,*”⁶³ pročež se Stüelerova rodina stáhla do Cínovce, kde zůstala po deset dní.⁶⁴ Záhy poté, 26. března přitáhl oddíl císařského vojska, který se však v oblasti nezdržel a „*žádnému člověku nic neučinil.*”⁶⁵ Tato poslední zmínka staví do kontrastu činy, k nimž se na cizím území uchýlovalo švédské vojsko, s chováním vojska císařského, jež v tomto případě dle Stüelera nikomu neublížilo ani nikoho neobralo. Odlišnou zkušenost se Švédy ve své kronice popisuje Jiří Bydžovský. Ten k 22. květnu 1639 píše o příjezdu švédské armády k Mladé Boleslavi. Armáda se sice rozložila kolem města a činila škody na majetku, „*ale Bůh nepřátelům srdce obměkčil, když předních osob dostati nemohli, nižším na poníženou jejich prosbu odpustili a lítostivěji nežli císařští s nimi nakládali, na vůkolních zámcích obilí a jiných proviantů v hojnosti dostávali a pryč odváželi.*”⁶⁶ Ačkoli Bydžovský stále uznává, že se švédskému vojsku dostávalo od okolních obyvatel zásoby potravin, upozorňuje na to, že se k nim nepřátelské vojsko chovalo lépe, než vojsko domácí. Ač tento názor může být zabarven Bydžovského dřívější náboženskou příslušností, jíž nebylo katolictví, a s tím spojenou špatnou zkušeností s císařským vojskem, které bylo především ve dvacátých letech 17. století užíváno jako donucovací nástroj ke konverzi,⁶⁷ jak je doloženo v deníku Adama z Valdštejna mladšího: „*Dnes sem poslal na Lovosice 30 mušketýrů a 10 rejtharů pro reformaci neposlušných poddaných,*”⁶⁸ nepovažují tento důvod zabarvení názoru za pravděpodobný, neboť Bydžovský v době svého exilu zažil a do své kroniky zaznamenal teror, kterému Švédové v roce 1639 vystavili Pirnu,⁶⁹ jež byla jedním z center českého pobělohorského exilu.⁷⁰

---

⁶¹ KILIÁN, J.: *Měšťan a šelma*, s. 81.

⁶² KILIÁN, J. (ed.): *Paměti*, s. 487.

⁶³ Tamtéž, s. 387.

⁶⁴ Tamtéž, s. 387.

⁶⁵ Tamtéž, s. 387.

⁶⁶ KAMPER, Z. (ed.): *Kronika*, s. 239.

⁶⁷ KILIÁN, J.: *Měšťan a šelma*, s. 72.

⁶⁸ KOLDINSKÁ, M. - MAŤA, P. (eds.): *Deník rudolfinského dvořana*, s. 282.

⁶⁹ KAMPER, Z. (ed.): *Kronika*, s. 228–229.

⁷⁰ BOBKOVÁ, Lenka: *Exulant*. In.: BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (eds.): *Člověk českého raného novověku*, s. 307.

Dačický i Bydžovský ve svých kronikách k popisu útrap, které měšťané zažívali, hojně využívají líčení, v němž ukazují strasti obyvatel Kutné Hory a Mladých Budějovic. Oba především při něm používají slovo *muset*, kterým uvádějí odvádění dávek, odevzdávání potravin pro vojáky a koně. Tím značí nedobrovolnost odvádění požadavků vojákům. Stüeler při popisu odvádění dávek píše více o dávkách finančních, pro které však toto slovo neužívá, spíše užívá neutrální vazbu *bylo dáno*. Dačický ve své kronice používá také *obtížení* kutnohorských obyvatel. I toto označení poukazuje na negativní působení dávek a obírání lidu vojskem. Bydžovský v četných případech píše o *škodách*, ke kterým přidává popis velikosti útrap nebo uvedení, na čem byly škody spáchány.

Méně než měšťané, jichž se ležení vojska dotýkalo z autorů pramenů nejpříměji, píší o problematice kvartýrování na svých panstvích šlechtici. Nejvíce z nich píše o tématu Kateřina ze Žerotína rozená z Valdštejna. Jedním z důvodů zaměření dopisů na kvartýrování a strach a nebezpečí z blízkosti vojska jsou adresáti, s kterými Kateřina vedla korespondenci. Z velké části si totiž píše se svými poddanými na Brandýse nad Labem. Druhou skupinou adresátů dopisů obsahující tato témata jsou její příbuzní. Ze svých poddaných píše Žerotínská především Janovi, písaři na Brandýse nad Labem. V dopisech většinou vyjadřuje své zarmoucení nad osudy svých poddaných a stavem, ve kterém vojáci zanechávají panství. Dne 17. února 1633 napsala Janovi dva dopisy, v nichž se této problematice dotýká: „*Kdež mi píšeš a oznamuješ, jaký veliký obtížnosti na vás a na celý statek Brandejský, jak skrze ukládání kontribucí jedněch za druhé, tak i losirováním do Brandejsa jedny copmanie rejthartsva a jináče všudy od lidu vojenskýho škod činěním dokračují[...]*”⁷¹ Tomuto uskupení jezdců se dle Žerotínské „*všecko dávati musí.*”⁷² Žerotínská ve své korespondenci používá jak sloveso *muset*, označující nedobrovolnost úkonů, ale také *škoda*, *obtíže* ad. Všemi těmito slovy odkazuje na útrapy svých poddaných, kterým kvartýrování vojska na panstvích znesnadňovalo život. Pro obranu svého majetku se poddaní pod Kateřininým vedením uchýlovali k jeho ukrývání, a to jak zakopáním do země, či uchováním v krovech budov.⁷³ Tato opatření naznačují strach, který panoval z okrádání a rabování vojska, v okolí místa svého kvartýru i při cestování napříč zeměmi.

O problematice kvartýrování si v dopisech psali také Lobkovicové. V psaní z 6. dubna 1624 píše Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic Polyxeně o zprávách, jež dostal od poddaných z Holešova. V Holešově v této době měli ležení Poláci, kteří „*všechno spotřebovali a zničili.*”⁷⁴

---

⁷¹ DVORSKÝ, F. (ed.): *Listy I*, s. 173.

⁷² Tamtéž, s. 173.

⁷³ DVORSKÝ, F. (ed.) *Listy II*, s. 19–20.

⁷⁴ MAREK, P. (ed.): *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 275.

Poddaní se tedy obraceli na svého pána s prosbami o pomoc. Lobkovičtí při několika málo zmíenkách o kvartýrování vojáků na svých panstvích nedávají příliš najevo své emoce, které by mohly zprávy o ničení a zatížení svých panství provázet. Z dopisů Lobkovic je však poznat snaha zamezit ležení vojska na panstvích skrze své konexe. V korespondenci z 2. dubna 1624 podává zprávu o tom, že napsal arcivévodovi Karlu Habsburskému s žádostí o stažení oddílu, jenž kvartýroval v Rybníce. V listu z 6. dubna 1624 pak píše: „*Kěž bych mohl mluvit s panovníkem.*”⁷⁵ Zmínky o snaze omezit či dosáhnout zamezení kvartýrování vojsk císařské strany na Lobkovických panství svědčí starost, kterou pobyt vojáků vyvolával. Tato starost mohla být jak o živobytí a životy svých poddaných, tak i o svůj majetek, který mohl být vojskem poškozen. V korespondenci Lobkoviců je opět přítomna také tematika odevzdání problémů, které vyplývají z kvartýrování vojsk na panstvích, Bohu. Například v dopise z 6. dubna 1624 píše Zdeněk: „*Modlím se k Bohu, aby vše napravil.*”⁷⁶ Toto odevzdání značí ponechání řešení a snad zmírnění dopadů pobytu vojska v Jeho rukách. Odevzdání problému kvartýrování Bohu se objevilo také v korespondenci Zuzany Černínové z Harasova s Humprechtem Janem Černím z Chudenic. V psaní z 23. února 1647 píše Černínová o vojácích, kteří mají přijít na zimní kvartýry do Čech. Vyslovuje přitom obavy nad trápením, které bude s vojáky, a téma uzavírá zbožným: „*Pane Ježíši Kriste, račiž nám sám pomoci!*”⁷⁷

Pocity strachu a nebezpečí z blízkosti vojska měly několik důvodů, které jsem na počátku této kapitoly rozdělila do dvou skupin. První z nich je pověst, kterou si vojsko vybudovalo. Tato pověst obsahovala zpravidla negativní atributy, jimiž bylo páchaní zla, obírání, loupení, ukrutnost či nevázanost. Tato charakteristika vedla ke strachu o život nebo zvažování přesunu na bezpečnější místo. Druhou skupinou jsou zkušenosti, které již obyvatelé Českých zemí s vojskem měli. Mezi ně se řadilo vyžadování dávek, okrádání nebo vypalování. Strach z blízkosti vojska je v některých pramenech zaznamenán explicitně. Žerotínský pár v korespondenci používá výrazy *obavy* nebo *strachování se*, Humprecht Jan Černín z Chudenic píše o *strachu* Zuzany Černínové. Bylo o něm psáno také nepřímo, například skrze modlitbu a touto formou odevzdání situace Bohu. Modlitbu jako způsob nabytí bezpečí a ochrany z Boží vůle užívají jak Humprecht Jan Černín z Chudenic, tak i Karel starší ze Žerotína a Kateřina ze Žerotína rozená z Valdštejna. Posledním ze způsobů vyjádření strachu jsou činy, kterými bylo uschování věcí a přesunutí se na bezpečnější

---

⁷⁵ Tamtéž, s. 275.

⁷⁶ Tamtéž, s. 275.

⁷⁷ KALISTA, Z. (ed.): *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 151.

místo. Přesuny se často daly jen mezi Čechy a Moravou, ale probíhaly také mezi Českými zeměmi a zeměmi okolními.

Nejvíce je tematika kvartýrování zobrazována v pramenech z měšťanského prostředí, v němž byli lidé ubytováni vojáků z autorů pramenů nejvíce vystaveni. Tito autoři využívají při předání jejich zkušenosti s kvartýrováním vojsk popis událostí. Ten mají Bydžovský a Dačický podrobnější, nachází se zde více negativně zabarvených slov, kdežto Stüelerovy popisy jsou většinou kratší, bez emocionálního zabarvení. Strach Süelera a jeho rodiny z vojska je čitelný z reakce útěku do lesů či k přátelům, k níž se několikrát uchýlil, a to i v pozdním podzimu. Z autorů z šlechtického prostředí o kvartýrování nejvíce píše Kateřina ze Žerotína rozená z Valdštejna, jež tak činí v korespondenci se svými poddanými na Brandýském panství. Jim buďto sděluje své zarmoucení nad děním v Čechách a nad útrapami, kterým jsou při kvartýrování na panství vystaveni, nebo poskytuje instrukce k zaopatření a uschování majetků. Ve svých dopisech často využívá slova jako *utrpení, obavy, soldátská lůza, bolest, lítost* ad., které značí strach a Kateřininy obavy o majetek a životy poddaných. Kvartýrování se dotýká ve své korespondenci také manželský pár Lobkoviců. V částech dopisů o této tematice není mnoho náznaků pocitů, jež z vojenských ležení měli. Jejich reakcí nebylo uschovávání majetků, ale snaha o zamezení pobytu vojsk na svých panstvích skrze konexe. Jak v dopisech Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, tak i v dopisech Zuzany Čenínové z Harasova svému nejstaršímu synu je přítomno odevzdávání problémů s kvartýrováním vojska Bohu, a tím uznání, že se jedná o problém je přesahující, v němž žádají vykonání Boží vůle.

Závěr

Tato práce měla za cíl zjistit, jaká témata v souvislosti se strachem a jakými způsoby jednotliví autoři ve svých pramenech reflektují. Autoři v pramenech popisují své reakce jak na blízkost vojska jejich osobám i jejich majetku, tak na pohyb vojáků na cestách. V jednotlivých záznamech se dotýkají problematiky přesunů vojska, kvartýrování, nájezdů a obírání vojáků.

Autory, kteří se ke zkoumaným tematikám vyjadřují minimálně, jsou Adam mladší z Valdštejna a Jindřich Hýzle z Chodů. Valdštejnovy deníkové zápisy jsou celkově velmi strohé, většinou obsahují zápis toho, s kým jedl či kam vyjel na lov. Ze zápisů nelze zjistit mnoho o jeho pocitech z vývoje a událostí války, vyjma několika použití slov *je zle*. Hýzleovy příběhy se z pramenů vymykají tím, že se jedná o paměti vojáka a přímého účastníka bojů. Jako takový Hýzle nevnímal problematiku očima civilisty, ale očima vojevůdce, který má na starosti své vojsko, jeho zařazení mezi zkoumané prameny však vneslo jistou multiperspektivu při zkoumání některých témat. K explicitnímu pojmenování emocí dochází nejvíce v šlechtických korespondencích. Méně pak v pramenech narativních, v nichž je více přítomno popisování reakcí, z nichž lze dané emoce vyvodit. V narativních pramenech je mezi pisateli rozdíl například ve využití modality, kdy kronikáři Kutné Hory a Mladé Boleslavi v souvislosti s poplatky dávanými vojskům užívají slovo *muset*, zatímco Stüeler v pamětech využívá slov *bylo dáno*. Jednotlivé osoby tedy ve svých pramenech přistupují k vyjádření a popisu strachu různými více i méně přímými způsoby. Mezi explicitní výrazy patří např.: *nebezpečí*, *obavy*, či sousloví *je zle*, *neštěstí*, *strach*, *děs* a od nich odvozená slova, nebo frazémy, např. „*až vlasy vzhůru vstávají*.”⁷⁸ Pocity zármutku, strachu a nepokoje jsou zachyceny také nepřímou, a to jak slovy (např. *nebozí poddaní*), tak popisem skutků.

Častým projevem strachu z vojska byl útek, který se objevuje hned v několika pramenech. Přesuny se často daly jen mezi Čechy a Moravou, ale probíhaly také mezi Českými zeměmi a zeměmi okolními. Strach z vojska je také znatelný z odevzdávání situace do Božích rukou, což fungovalo jako forma vyrovnání se s touto emocí a s nejistotou doby. Tyto formy odevzdání jsou častější v korespondencích, ale vyskytují se také v pramenech narativních.

---

⁷⁸ REJCHRTOVÁ, N. (ed.): *Karel starší ze Žerotína*, s. 361.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

DVORSKÝ, František Ivan (ed.): *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Vladštejna. I. Dopisy z roku 1631 a 1633.* Praha 1894. DVORSKÝ, František Ivan (ed.): *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Vladštejna. II. Dopisy z roku 1634 a 1635.* Praha 1895.

DVORSKÝ, František (ed.): *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století.* Praha 1886.

KALISTA, Zdeněk (ed.): *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem z Chudenic.* Praha 1941.

KAMPER, Zdeněk (ed.): *Kronika mladoboleslavská od mistra Jiřího Bydžovského sepsaná.* Mladá Boleslav 1935.

KILIÁN, Jan (ed.): *Paměti krupského měšťana Michela Stüelera (1629–1649).* Teplice 2013.

KOLDINSKÁ, Marie - MAŤA, Petr (eds.): *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Vladštejna 1602–1633.* Praha 1997.

KUBEŠ, Jiří a kol. (eds.): *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů.* Praha 2021.

MAREK, Pavel (ed.): *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna.* České Budějovice 2005.

REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence.* Praha 1982.

REZEK, Antonín (ed.): *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Svazek první.* Praha 1878. REZEK, Antonín (ed.): *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Svazek druhý.* Praha 1880.

ŽITNÝ, M. (ed.): *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku. Z let 1600–1610.* České Budějovice 2015. a ŽITNÝ, Miroslav (ed.): *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku. Z let 1611–1621.* České Budějovice 2016.

Literatura:

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel - VYBÍRAL, Zdeněk (edd.): *Člověk českého raného novověku.* Praha 2007.

BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty.* Praha 2010.

ČORNEJOVÁ, Ivana: *Temno.* Praha 2022.

DELAMENAU, Jean: *Strach na západě ve 14.–18. století. I.* Praha 1997.

- HAVRÁNEK, Bohuslav – BĚLIČ, Jaromír – HELCL, Miloš – JEDLIČKA, Alois (a kol.): *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha 1971. Online: <https://ssjc.ujc.cas.cz>
- KALISTA, Zdeněk: *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic*. Praha 1932.
- KILIÁN, Jan: *Měšťan a šelma. S vojskem ve městě za třicetileté války*. Praha 2022
- KILIÁN, Jan: *Příběh z doby neobyčejného šílenství. Život a svět Michela Stüelera za třicetileté války*. Praha 2014
- KILIÁN, Jan: *Třicetiletá válka*. Praha 2023.
- KORYČANSKÁ, Kristina: *Ideál raně novověké šlechtičny na příkladu Zuzany Černínové z Harasova*. Brno 2014. [nepublikovaná bakalářská práce].
- KNOZ, Tomáš: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*. Brno 2001.
- KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha 2008.
- MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.
- MEDICK, Hans – MARSCHKE, Benjamin: *Experiencing the Thirty Years War. A Brief History with Documents*. Boston – New York 2013.
- MIKULEC, Jiří: *České země v letech 1620–1705. Od velké války k dlouhému míru*. Praha 2016.
- PÁNEK, Jaroslav - TŮMA, Oldřich (a kol.): *Dějiny Českých zemí*. Praha 2018.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*. Praha 1970.
- POOR, Jiří: *Salva guardia*. In.: POOR, Jiří (ed.): *Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů. Výběr prací členů a přátel společnosti*. Aš 2018.
- ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Dějiny emocí: nové paradigma ve studiu historie*. In.: *Český časopis historický*, 2016, roč. 114, č. 2.
- SVOBODOVÁ, Lenka: *Kateřina Žerotínská*. Pardubice 2008, s. 28. [nepublikovaná bakalářská práce].
- ŠINKNEROVÁ, Eva: *Polyxena z Lobkovicz (1642): dcera, manželka, matka*. Plzeň 2021. [nepublikovaná bakalářská práce].

Resumé

Výzkum zachycení prožitku třicetileté války je v České republice teprve v počátcích. Předkládaná studie se zabývá projevy emocí v kontextu přítomnosti armády. V pramenech autoři popisují události a situace, s nimiž se setkali. Práce zkoumá způsoby popisu těchto prožitků ve vybraných známých pramenech osobní a narativní povahy. Například používání hanlivých výrazů k popisu vojáka nebo označení jejich chování jako rabování, což z vojáků dělá spíše zločince. Emocionální stavy civilního obyvatelstva jsou zprostředkovány buď přímým pojmenováním emocí, například pomocí slov jako obavy či strach, nebo pomocí idiomů. O svých pocitech často píšou tak, že popisují své reakce na válečné události. Jednou z těchto reakcí je útek.

Autoři v pramenech navíc často ponechávají situaci v Božích rukou, což mělo funkci vyrovnávání se se strachem. Časté jsou také modlitby za úlevu od válečných útrap a za jednotlivce. Kromě toho převažují poděkování Bohu, v nichž jednotlivci hledají boží ochranu pro své příbuzné a blízké. Tyto formy předávání jsou častější v korespondenci, ale vyskytují se i v narativních pramenech.